

Determination of Residual Stress Tensor in Textured Rolled Steel

URČENÍ TENZORU MAKROSKOPICKÉ ZBYTKOVÉ NAPJATOSTI V TEXTUROVANÉ VÁLCOVANÉ OCELI

Jiří Čapek¹, Zdeněk Pala¹, Martin Černík²

¹Katedra inženýrství pevných látek, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, České vysoké učení technické v Praze

²U. S. Steel Košice, s.r.o., Slovensko

Keywords: residual stresses, texture, Winholtz-Cohen method

Abstract

The goal of this contribution was to choose an appropriate method for the calculation of macroscopic stress tensor in textured steel material and subsequently put forward a procedure of diffraction data acquisition and evaluation. The main result of the work done is *stress.m* program using a method of calculation of anisotropic elastic constants as a weighted average between single-crystal and X-ray elastic constants. This model method is suitable only for materials with very strong or very weak texture. Hence, we used the *stress.m* program in order to determine macroscopic stress tensor in a strongly textured rolled steel sample. Considering a presence of texture, shear stresses stayed unchanged within the experimental inaccuracies, values of compressive normal stresses σ_{11} and σ_{22} increased by approximately 40 MPa and the value of component of stress tensor σ_{33} decreased to zero.

Abstrakt

Cílem této práce bylo vybrat vhodnou metodu pro výpočet tenzoru makroskopické zbytkové napjatosti v texturovaném ocelovém materiálu a následně navrhnout postup měření i vyhodnocení difrakčních dat. Hlavním výsledkem je program *stress.m*, využívající metody výpočtu anizotropních elastických konstant jako vážený průměr mezi monokrystalickými a rentgenografickými elastickými konstantami. Tato modelová metoda je ovšem vhodná pouze pro velmi silně, nebo velmi slabě texturované materiály. Program *stress.m* byl proto aplikován pro výpočet tenzoru napětí v silně texturovaném válcovaném ocelovém vzorku. Výsledkem bylo, že pokud se přihlíželo k přítomnosti textury, smyková napětí zůstala v rámci chyby nezměněná, tlaková normálová napětí σ_{11} a σ_{22} se zvýšila cca o 40 MPa a hodnota složky tenzoru napětí σ_{33} se snížila v rámci chyby na statisticky nevýznamnou.

1. Úvod

Určení stavu zbytkové napjatosti v pevných látkách rentgenovou difrakcí představuje příkladné využití fyzikálního inženýrství, tedy aplikaci fyzikálních metod na řešení inženýrské problematiky. Problematika reálné struktury pevných látek nabývá v posledních letech na aktuálnosti, neboť je úzce spojena s poruchami v materiálu. Textura neboli přednostní orientace je často skloňovaným pojmem v různých oblastech průmyslu. Její význam je značný,

jelikož při její existenci má materiál v různých směrech různé vlastnosti.

Většina doposud v praxi využívaných metod difrakčních měření a algoritmů výpočtu zbytkových napětí předpokládá ideální případ izotropního polykrystalického materiálu, což není splněno v případě existence krystalografické textury neboli přednostní orientace. Vzhledem k relativně častému výskytu přednostní orientace nejen v kovových materiálech je více než žádoucí mít k dispozici metodu, postup a případně též výpočetní program pro korektní určení zbytkových napětí. Ovšem každá metoda má určité meze použitelnosti.

2. Teorie/experiment

V praxi se s ideálně polykrystalickým materiálem téměř nelze setkat. Většina polykrystalických materiálů má v určitém směru orientovaný větší počet krystalitů než v ostatních (tj. určitý krystalografický směr v krystalitech je přednostně orientován vůči geometrickému směru ve vzorku). Texturovaný materiál si lze proto představit jako mezistupeň uspořádání krystalitů neboli stav mezi polykrystalickým a monokrystalickým charakterem pevné látky.

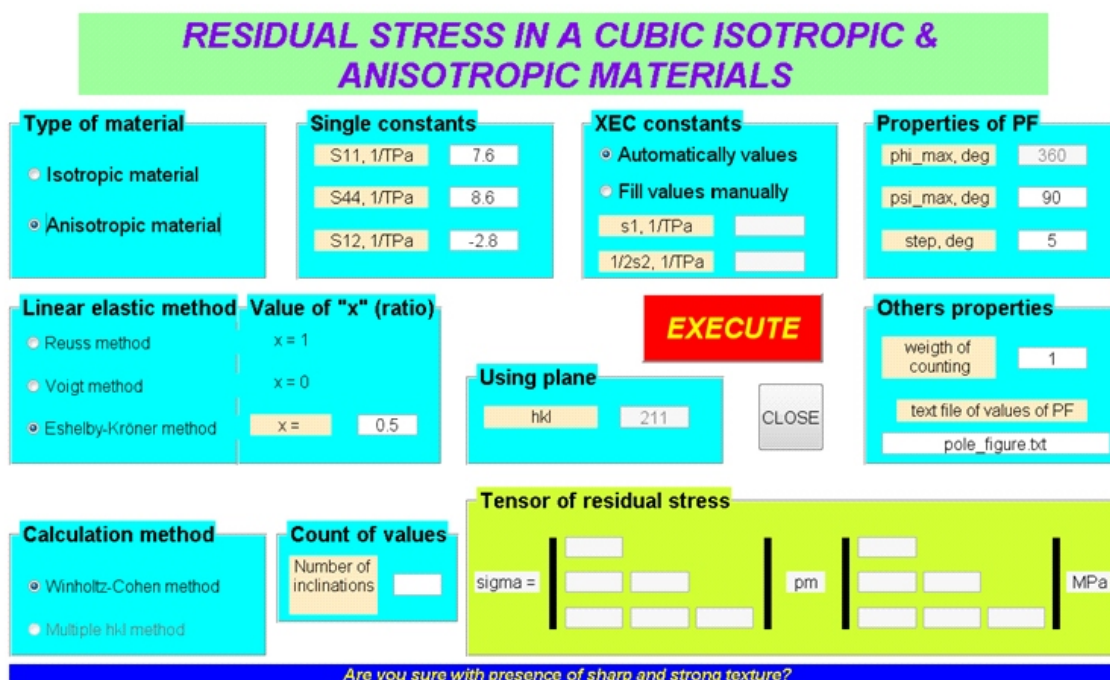
Při vytváření programu *stress.m*, viz obr. 1, na výpočet stavu zbytkové napjatosti v texturovaných materiálech bylo čerpáno z [1], kde H. Dölle uvádí vztah pro určení XSF konstant (X-ray stress factor – anizotropní elastické konstanty):

$$R_{ij}(hkl, \theta, \phi) = \frac{r_{ij}(hkl)}{i} \frac{a(s_{33ij})}{a}, \quad (1)$$

kde R_{ij} jsou XSF konstanty závislé na hkl a úhlech θ, ϕ . Dále i (resp. a) je objemový podíl netexturované (resp. texturované) složky ve vzorku, r_{ij} jsou kombinace XEC konstant (X-ray elastic constants – rentgenografické elastické konstanty) vypočítané na základě některého ze zvolených modelů a s_{33ij} jsou monokrystalické elastické konstanty v laboratorní souřadné soustavě L , váhově průměrované přes ideální orientace.

Váha se určuje z naměřených PPO (přímých pólových obrazců), konkrétněji z relativních intenzit jednotlivých náklonů a rotací vzorku, které jsou zvoleny na základě známých ideálních orientací rovin $\{211\}$ železa, viz [2] str. 191. Převod konstant z laboratorní souřadné soustavy L , která je spojena s difraktujícími krystalitami, do soustavy souřadné vzorku S je podrobně popsán v [1, 3].

Pro takto zvolený postup je nutností splnit určitou podmínku, při jejíž zanedbání chyba výpočtu rapidně roste. Jedná se o limitní případy textury. Buď musí být přítomen

Obrázek 1. Grafické prostředí programu *stress.m*.

malý počet silných reflexí (tedy přítomnost silné a ostré textury), nebo samozřejmě naopak vzorek bez textury (nebo s velmi slabou).

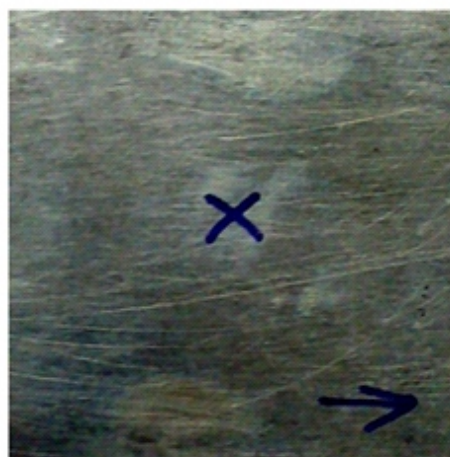
Samotný výpočet tenzoru zbytkových napětí se provádí dle zobecněné napěťové rovnice (2) *metodou Winholtz-Cohena* [4],

$${}^{hkl} R_{ij}(hkl, \theta) = \sigma_{ij} \quad (2)$$

Program *stress.m*, viz obr. 1, vyžaduje výběr mezi texturovaným a netexturovaným kubickým materiálem, zadání monokrystalických a XEC konstant. Existuje možnost zadat výpočet XEC konstant pomocí lineárních elastických metod (*Reussova*, *Voigtova* nebo *Eshelbyho-Krönerova*). Dále je nutné zadat celkový počet náklonu θ , ve kterých se materiál měřil, a do připraveného souboru parametry měření a naměřené hodnoty difrakčních úhlů rovin $\{hkl\}$. Nakonec do textového souboru je nutné vložit relativní intenzity PPO rovin $\{hkl\}$, z jejichž deformací se vypočte napětí. Je důležité, aby tyto roviny vykazovaly silnou texturu a materiál nebyl hrubozrnný, jelikož z těchto relativních intenzit program určuje jak váhové faktory ideálních orientací, tak objemový podíl texturované části v materiálu.

Pro nutnost přítomnosti velmi silné textury byl použit vzorek válcovaného plechu na výrobu konzerv, viz obr. 2.

Určování zbytkových napětí vzorku probíhalo na vertikálním difraktometru *X'Pert PRO* v Braggově-Brentanově geometrii s rentgenkou s chromovou anodou ($\lambda(\text{CrK}\alpha) = 0,2291062 \text{ nm}$) a s čárovým ohniskem. Texturní měření také probíhalo na difraktometru *X'Pert PRO* ovšem v Schulzově reflexní geometrii s rentgenkou s kobaltovou anodou ($\lambda(\text{CoK}\alpha) = 0,1790307 \text{ nm}$) a s bodovým ohniskem.

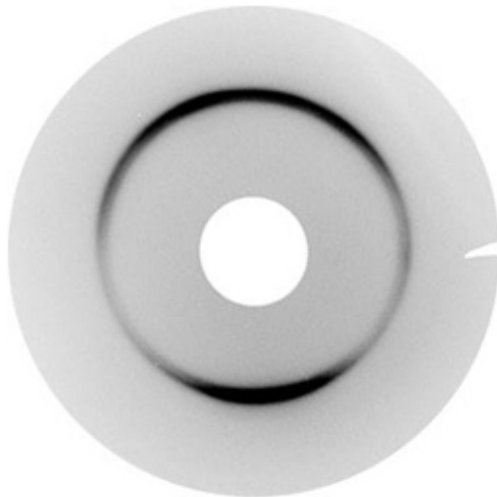

Obrázek 2. Vzorek plechu na výrobu konzerv s vyznačeným směrem válcování.

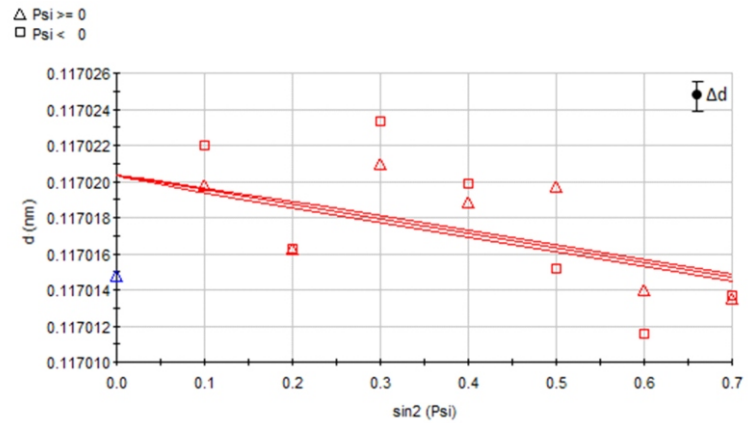
3. Výsledky/diskuze

Fázovou analýzou byly v cca 10 μm povrchové vrstvě zjištěny fáze: $\alpha\text{-Fe}$, FeSn_2 , SnO . Z jejich relativních intenzit je patrná přítomnost silné textury. Z Debyeova-Scherrerova experimentu na zpětný odraz, viz obr. 3, plyne silná textura rovin $\{211\}$ a vhodná velikost krystalitů pro texturní i napěťovou analýzu.

XEC konstanty byly vypočítány na základě *Eshelbyho-Krönerova modelu*, z [5] byly vybrány monokrystalické elastické konstanty $\alpha\text{-Fe}$: $s_{1111} = 7,6 \text{ TPa}^{-1}$, $s_{1122} = -2,8 \text{ TPa}^{-1}$, $s_{1212} = 2,15 \text{ TPa}^{-1}$ (dle Voigtovy notace je $s_{1111} = s_{11}$, $s_{1122} = s_{12}$, $4s_{1212} = s_{44}$). S ohledem na značný vliv hodnoty mezirovinné vzdálenosti rovin $\{hkl\}$ nenapjatého materiálu na hodnotu složky tenzoru zbytkových napětí σ_{33} , byla hodnota d_0 určena v témže vzorku na základě nalezení tzv. beznapěťového směru θ^* pomocí algoritmu zabudovaného

Obrázek 3. Debyeův kroužek roviny $\{211\}$ vzorku plechu na výrobu konzerv.

Obrázek 4. Graf závislosti $d(\sin^2)$ vzorku plechu na výrobu konzerv při úhlu $= 90^\circ$ s odhadem přesnosti d a proložením lineární závislosti odpovídající zpracování dat bez zahrnutí vlivu textury.

v komerčním programu *X'Pert Stress*, což vedlo k získání hodnoty $d_0^{211} = 0,11702$ nm.

Pro pozdější porovnání výsledků byl ovšem nejdříve určen tenzor zbytkové napjatosti bez uvažování přítomnosti textury (standardní výpočet trojosého stavu napjatosti metodou *Winholtze-Cohena* a s použitím XEC konstant vypočítaných dle Eshelbyho a Krönera, tedy pomocí modelu zahrnujícího vliv interakce mezi krystalitem a jeho okolím), viz následující tenzor (3).

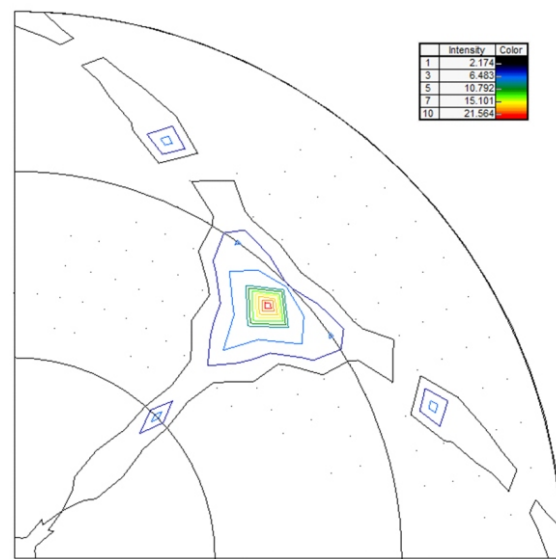
$$\begin{pmatrix} 124 & & & & 5 \\ & 8 & 62 & & & \\ & & & 1 & 3 & \\ & & & & & & \text{MPa} \\ 1 & 0 & 52 & 1 & 2 & 5 \end{pmatrix} \quad (3)$$

Z tohoto výsledku je patrné, že stav napjatosti v ozářeném objemu vzorku je trojosý s nenulovou hodnotou tzv. hydrostatického napětí σ_{33} .

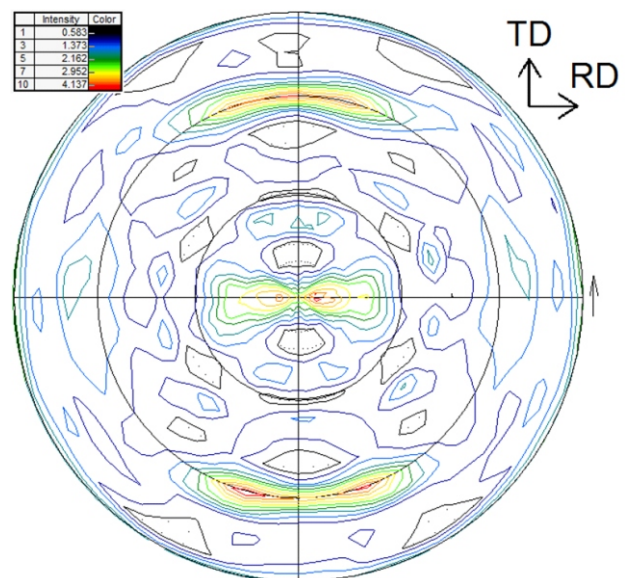
Z obr. 4, kde je závislost $d^{211}(\sin^2)$ pro azimut $= 90^\circ$, je patrná nevhodnost postupu použitého při výpočtu tenzoru (3), neboť hodnoty d^{211} v závislosti na $\sin^2$ oscilují. Jedná se tedy o nelineární závislost, která se charakteristicky pozoruje v případě existence přednostní orientace v ozářeném objemu. Je zřejmé, že standardní metoda výpočtu tenzoru zbytkových napětí byla v tomto případě zcela nekorektní.

Pro kvantitativní určení přednostní orientace byly určeny IPO (inverzní pólové obrazce) a PPO. Důkaz stupně přítomné textury roviny $\{211\}$ ve vzorku je uveden na obr. 5, kde je IPO ve směru θ , s majoritní orientací roviny $\{211\}$ (a roviny s podobnou pozicí ve stereografické projekci). Pro výpočet stavu zbytkové napjatosti texturovaného vzorku programem *stress.m* je zapotřebí PPO roviny $\{211\}$, viz obr. 6. Ze škály intenzit tohoto PPO je patrná silná textura.

Nyní již byla k dispozici všechna potřebná vstupní data pro výpočet tenzoru zbytkové napjatosti se započítáním přítomnosti textury (určení trojosého stavu napjatosti metodou *Winholtze-Cohena*, ovšem s použitím XSF konstant), viz následující tenzor (4). V námi použitém modelu je zahrnut vliv interakce mezi krystalitem a jeho

Obrázek 5. Inverzní pólový obrazec (001).

Obrázek 6. Přímý pólový obrazec roviny $\{211\}$ s vyznačeným válcovacím (RD) a transverzálním (TD) směrem.

